

Зоран Магделинић,*

*Помоћник извршног директора за правне, кадровске
и опште послове Поште Црне Горе*

UDK: 331.1-053.2/6

ДЈЕЧИЈИ РАДНИ ОДНОСИ У САВРЕМЕНИМ ПРАВНИМ СИСТЕМИМА

Апстракт: *Малољетници представљају посебно осјетљиву категорију лица и то, како са правног, тако и са социјалног, економског, културолошког, психолошког и сваког другог аспекта. Малољетно лице је лице које још није навршило довољан број година живота да би стекло пословну и правну способност, да би одговарало за своје поступке и да би могло да буде носилац права и обавеза. То лице је емотивно, интелектуално и физички недовољно зрело, те нема способност правилног расуђивања и доношења одлука. Из тих разлога, сви савремени правни пореци у Европи према малољетницима имају заштитнички однос, уз предвиђање одређених повластица и специјалног третмана. Међутим, постоје моменти кад малољетници ступају у одређене правне односе кад им се морају признати одређена права пунољетних лица. То је у случају закључивања брака, заснивања радног односа, извршења кривичних дјела, наслеђивања и томе слично. Тада, у таквим ситуацијама, малољетници имају право на посебан третман, са посебним привилегијама које су оправдане искључиво њиховим годинама и личним специфичностима условљеним узрастом.*

Кључне ријечи: *малољетно лице, дијете, радни однос, право, злоупотребе, положај.*

* e-mail: zoran.magdelinic@postacg.me

Рад примљен: 12.08.2021.

Рад прихваћен: 22.09.2021.

1. Увод

Појам малољетника се различито одређује у различитим законодавствима у свијету. Претежно је услов за стицање пунољетства временског карактера, те се одређује по принципу старосне границе. Такође, у многим савременим законодавствима се разликује појам дјетета од малољетног лица, а сама малољетна лица се разврставају у двије категорије: млађа и старија малољетна лица. Ово разврставање малољетника је нормирано Законом о поступању према малољетницима у кривичном поступку¹ у Црној Гори, док је Закон о малољетним учиниоцима кривичних дјела у кривичноправној заштити малољетних лица² у Републици Србији на идентичан начин нормирана категорија малољетних лица. Дакле, у националним законодавствима већине земаља прописано је да се пунољетство стиче са навршених осамнаест година живота. Након тога, лице има право на одређена грађанска права, али уједно стиче и обавезе, као и кривичну одговорност, која је нешто блажа за млађа пунољетна лица, до своје 21. године живота. Малољетно лице, услед своје старосне доби и специфичности које оно са собом носи, у већини савремених законодавастава ужива привилеговани третман. Тако нпр. у Енглеској малољетник ужива државну заштиту и држава има улогу старатеља према свим малољетним лицима. Тај повлашћени статус се манифестује како у кривичноправној, тако и у грађанскоправној области. Осим Енглеске, о статусу малољетних лица сведочи и посебна надлежност суда у Чикагу (САД), који је водио кривичне поступке према малољетницима који су прекршили закон или неке подзаконске акте, запуштеним малољетницима којима је потребна помоћ и заштита.³

У Црној Гори и Републици Србији, малољетна лица такође имају посебан статус, што се нарочито манифестује на пољу кривичног права, гдје ова врста заштите доживљава своју пуну употребу. Наиме, постоји низ правних норми из кривично-правне области које се баве искључиво малољетницима. Та грана права се према неким ауторима назива малољетничко кривично право, које се састоји од прописа који одређују статус и положај малољетних учинилаца кривичних дјела и система санкција који је њима намијењен и прилагођен (васпитне мјере и алтернативне казне), потом, систем законских прописа којим се одређује појам, организација и надлежност органа за вођење поступака према

1 "Službeni list Crne Gore" br. 064/11, 001/18

2 "Службени гласник РС" број 85/2005.

3 Љиљана Томашев – Кнежевић, „Проблем малолетничког судствовања“, *Билтен Врховног касационог суда*, број 2/2011, Интермекс, Београд, 2011. стр. 54.

малољетним учиниоцима кривичних дјела (малољетничко кривично правосуђе). Поред тога у Републици Србији посебно је уређен систем законских прописа, којима се одређује надлежност државних органа при извршавању изречених малољетничких санкција или алтернативних мјера, као што су васпитни налози.⁴

Посебно је значајн статус малољетних лица у грађанском праву Црне Горе и Републике Србије. На које све начине малољетници могу партиципирати у грађанско-правној области и какав статус они у тим односима имају. У области породичног права, малољетно лице са навршених 16 година живота може ступити у брак, уз посебно одобрење родитеља, односно старатеља. Малољетно лице ужива право на издржавање од стране родитеља, односно старатеља све до пунољетства, односно до своје 26. године живота најдуже, уколико се образује на факултету. У области облигационог права, малољетник може бити тужилац и тужен за надокнаду материјалне штете. Том приликом је потребно установити да ли је малољетно лице самостални или солидарни дужник са својим родитељем или старатељем, као и да се утврди зрелост малољетника у циљу утврђивања категорије у коју малољетник спада, по основу одговорности у смислу Закона о облигационим односима.⁵ Уколико је тужба за накнаду штете поднијета и према малољетнику из друштвено осјетљивих група, утврђивање зрелости таквог малољетника старости изнад 14 до 18 година је од одлучујућег значаја за поступак накнаде штете и суштински представља претходно питање ради правилног опредјељења одговорности малољетника за накнаду штете уколико је тужба поднијета и према малољетнику – било самостално односно по основу солидарне одговорности малољетника.⁶

Малољетници могу да ступају у радни однос са навршених 15 година живота уз посебно одобрење родитеља, односно старатеља. Поред овог старосног услова, потребно је да испуњавају и услове предвиђене

4 Драган Јовашевић, „Основне карактеристике новог малолетничког кривичног права Републике Србије“ у зборнику *Правног факултета Свеучилишта у Ријеци* (приредио: Жељко Бартуловић), Правни факултета Свеучилишта у Ријеци, Ријека, 2006. стр. 1055-1058.

5 Члан 160. Закона о облигационим односима (“Службени лист СФРЈ“ број 29/78, 39/85,45/89,57/89, „Службени лист СРЈ“ број 31/93 и „Службени лист СЦГ“ број 1/03

6 Драган Обрадовић, “Деца из друштвено осетљивих група у сукобу са законом и питање накнаде штете“, у зборнику: *Безбедност саобраћаја, осигурање и накнада штете* (приредио: Здравко Петровић), Удружење за одштетно право, Београд, 2015. стр. 471-475.

за рад на одређене послове, који су утврђени законом и правилником о организацији и систематизацији послова.

2. Дјечији рад у прошлости

Посматрано са историјског аспекта, малољетници су често били експлоатисани за потребе извршења најтежих радних задужења. Малољетна лица су била упошљавана на испуњењу врло тешких радних обавеза, везаних за тежак физички рад, рад са повећаним степеном ризика од повреда, смјенски и ноћни рад, рад у рудницима и на великим висинама, што је водило ка честим повредама малољетника, а некад и трагичним посљедицама. Малољетници су радно били ангажовани највише у периоду индустријске револуције, у великим фабрикама, где су радили врло тешке и ризичне послове. До малољетничког рада је претежно долазило услед тешких социјалних и материјалних прилика малољетника и њихових родитеља, велике стопе незапошљености и сиромаштва, необразованости и едукативне заосталости, лоших породичних прилика и односа између родитеља и дјеце, експлоататорског односа према малољетним лицима, која су често била и предмет трговине, а њихов рад добро уновчаван. Малољетници су углавном били неадекватно плаћани, а давана им је некавалитетна храна, која није адекватна њиховом узрасту и потребама развоја организма.⁷

Лоши материјални услови су главни разлог за ступање малољетних лица у радни однос. Малољетницима су потребна материјална средства за правилан развој, образовање и основне животне намирнице. Како у тешким материјалним условима то не могу да добију, принуђени су и сами да ступе у радни однос и обезбиједи себи минимум средстава за преживљавање. Ступање у радни однос по малољетнике може имати драстичне посљедице јер они поред рада и радног ангажовања немају времена да похађају наставу, многи од њих напуштају основно образовање, потом прихватају се послова који су за њихов узраст и више него тешки и захтјевни, што оставља посљедице по њихов тјелесни и психолошки развој и здравље. Као крајње посљедице малољетничког рада, могу се јавити просјачење и проституција, као најдрастичнији видови експлоатације малољетних лица. Код просјачења, малољетници се често принуђавају да по улицама и другим јавним мјестима моле за материјалне прилоге, а у сврху ефикасности извршења ових задатака, малољетници се често обogaљују и онеспособљавају за нормалне

⁷ Радоје Брковић, *Незаконит радни однос*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 1993, стр. 58.

животне функције. Код проституције, малољетнице се експлатишу у циљу пружања сексуалних услуга. Оне обично имају своје „послодавце“, познатије под називом макрои, који убирају главницу материјалне користи од њиховог рада, док оне добијају мањи дио зараде.⁸

Висока стопа незапошљености такође представља лош социјални фактор који продубљује социјалну кризу и негативно утиче на малољетнички рад. Тржиште рада је засићено радном снагом различитих квалификација, наспрам које постоји суфицит пословних понуда. Таква несразмјера доводи до пада цијене рада, послодавци се налазе у повлашћенијем положају у односу на раднике, те могу да врше строжију селекцију и избор кадрова при запошљавању. Малољетна лица као радна снага често имају предност у појединим пословима у односу на пунољетна лица и то због своје снаге и издржљивости, док им је са друге стране недостатак искуство и знање. Јасно је да су малољетним лицима доступни послови за које није потребан висок ниво образовања и који су по свом карактеру тежи и захтјевнији. Такође, малољетним лицима се исплаћују мање зараде, те су они исплативији послодавцима.

Ниво образовања код малољетника који ступају у радни однос није висок. Често се ради о лицима која су била принуђена да образовање напусте усљед рада или је њихово образовање још у току. Управо тај ниски ниво образовања детерминише њихов лош статус на радном мјесту и средини у којој раде. Овим лицима је ускраћено основно право на образовање усљед тешких економских и социјалних прилика, које су их натјерале да још у периоду малољетства преузму на себе функцију издржавалаца породица и економски продуктивних лица.

Малољетници који заснивају радни однос углавном потичу из социјално маргинализованих породица. Неријетко су чланови ових породица лица која се активно баве криминалним дјелатностима и са криминалном прошлошћу, те млади подршку не могу да нађу унутар породице, већ сами морају да преузму иницијативу у животу како би могли да обезбиједу средства за своју егзистенцију. Стога, многи од њих почињу да се баве одређеним незаконитим пословима, док један мањи дио ступа у радне односе и почиње да зарађује за своје личне потребе.

⁸ Драган Багавелић, „Најстарији занат – специфичан облик пружања услуга“, у зборнику: *Услуге и заштита корисника* (приредио: Миодраг Мићовић), Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2015. стр. 1181.

3. Дјечји рад данас

Дјечји рад је, према дефиницији Међународне организације рада (МОР) сваки онај рад који штети добробити дјетета, омета га у његовом образовању, развоју и припреми за самостални живот. Дјечји рад је усмјерен ка експлоатацији дјецe и њихове злоупотребе у циљу обављања најтежих пословних задатака. Међународна организација рада (МОР) дјецу која раде дефинише као економски активну дјецу. Да би неко дијете било економски активно, потребно је да ради дуже од једног сата недељно, било да се ради о плаћеном, било неплаћеном раду. Овдје посебно треба истаћи разлику између легалног и илегалног дјечијег рада. Дечији рад је легалан, уколико су испоштоване све препоруке МОР-а и уколико је дијете радно ангажовано сходно тим препорукама.⁹

Међународна организација рада (МОР) је 1973. године донијела Конвенцију број 138¹⁰ којом се прописује минимални узраст дјетета у ком оно може бити радно активно. Њоме се прописује минимални узраст у ком дијете може засновати радни однос, а он се везује за старосну доб у којој дијете стиче основно образовање, односно, образовање искључује радну активност дјетета. Изузетно, ако су привредне и образовне могућности недовољно развијене, уз обавезну консултацију на релацији удружења послодаваца и синдикалних организација, минимална граница за запошљавање дјецe може бити 14 година, док у редовним околностима и земљама које имају адекватне привредне и образовне прилике, та граница не може бити нижа од 15 година живота дјетета.

Конвенција утврђује строге критеријуме за оне послове који могу на било који начин да угрозе живот, здравље, морал и сигурност дјецe, те за такву врсту послова поставља границу 18 година, што практично значи немогућност обављања тих послова од стране малолетних лица, односно дјецe. Такође, МОР посебан акценат ставља на класификацију рада на лак и тежак. Лак рад је резервисан за дјецу млађег узраста од 14 – 15 година живота. Под лаким послом се, према одредбама Конвенције, одређују они послови који нису штетни по њихово здравље и развој, потом који не ремети њихово образовање и похађање школских обавеза, практичне наставе, програма обука и усавшавања и не умањује њихов

⁹ Боривоје Шундерић, *Право међународне организације рада*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2001. године, стр. 85-88.

¹⁰ СФРЈ је 30. децембра 1982. године ратификовала Конвенцију Ц138 МОР-а и донела Указ о проглашењу Закона о ратификацији Конвенције Међународне организације рада број 138 о минималним годинама старости за заснивање радног односа („Службени лист СФРЈ“ број 14/82).

капацитет за стицање користи од знања и вјештина стечених током процеса образовања и усавршавања. МОП је донијела Конвенцију 182 о најгорим облицима дјечијег рада и Препоруке број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дјечијег рада.¹¹ Циљ доношења ове Конвенције и Препорука је елиминација најгорих облика дјечијег рада уз активну међународну сарадњу. Конвенција прецизира шта се под најгоре облике дјечијег рада подводи. То су ропски и њима поистовјетени односи, у којима се дјеца кријумчаре, држе у робовласничком и кметском односу и користе за потребе принудног рада, као и потребе принудног учествовања у ратним дејствима. Даље, Конвенција под најгоре облике дјечијег рада наводи коришћење дјеце за порнографске представе, садржаје и проституцију, потом злоупотребу дјеце за послове трговине наркотицима, као и сваки облик рада који је штетан по живот и здравље дјеце и њихов морал. Препорука број 190 МОП-а садржи програме акције које хитно треба конципирати и реализовати у консултацији са националним владама и удружењима послодаваца и радника, уз максимално поштовање интереса угрожене дјеце, као и чланове њихових породица и свих других, са њима повезаних лица. Те акције најприје подразумевају идентификацију и осуђивање најтежих облика дјечијег рада, као и онемогућавање радног ангажовања дјеце, штитећи их од репресија и обезбјеђујући им услове за рехабилитацију и социјалну интеграцију, којим би се ријешили њихови васпитни, психички и физички проблеми. Препорука посебну пажњу поклања млађој дјечији, женској дјечији, проблему прикривених радних ситуација у којима су нарочито угрожена женска дјеца, угроженим категоријама дјеце са посебним потребама. На самом крају, мјере подразумевају информисање друштва и његово мобилисање у циљу заштите дјеце од најтежих облика рада.¹²

Како је већ у Конвенцији било ријечи, тако и Препорука даје своју дефиницију тешког рада и то као рад који дјецу излаже физичком, психичком и сексуалном злостављању, потом рад под земљом, водом, на опасним висинама и затвореном простору, затим, рад са опасним машинама, алатима и другом опремом, као и руковање са великим тежинама и њихово транспортовање. Опасан рад би био и рад у

11 СРЈ је 30. јануара 2003. године донела Указ о проглашењу Закона о потврђивању Конвенције МОП број 182 о најгорим облицима дјечијег рада и Препоруке МОП број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дјечијег рада („Службени лист СРЈ“ број 02/03).

12 Радоје Брковић, Зоран Радуловић „Конвенције МОП-а у правном животу Републике Србије“, *Правни живот*, година 64, књ. 57, бр. 11, 2005, стр. 351-364.

срединама у којима би дјеца била изложена штетном дјеловању опасних материја, агенаса, високих, односно ниских температура, великој буци или вибрацији. За радно ангажовану дјецу штетно је прековремено задржавање на радном мјесту, као и ангажовање у ноћним радним смјенама.

У циљу спровођења ових мјера, потребно је редовно прикупљати и ажурирати податке о дјечијем раду. Ти подаци морају садржати информацију о старости, полу, занимању, привредној грани, статусу при запошљавању, школској спреми и географском локалитету радно ангажоване дјеце. Све прикупљене информације је потребно достављати Међународној канцеларији рада. Такође, све националне државе, које су чланице, дужне су да достављају још и информације о кривичним дјелима, откривању и судском поступку који се води против лица која се баве трговином дјеце, искоришћавање дјеце за недозвољене активности, проституцију и производњу порнографских садржаја. Свака држава мора посједовати регистар лица која су осуђена за ову врсту кривичних дјела. У циљу сузбијања овакве врсте дјечијег рада, свака национална држава у свом законодавству мора инкриминисати све облике ропства и са њиме поистовјећене односе, трговину дјецом, робовласнички и принудни рад, регрутовање дјеце у циљу учешћа у ратним дејствима, искоришћавање дјеце за потребе проституције и порнографију, искоришћавање дјеце за недозвољене радње трговине наркотицима или оружјем.

Да би се ове мјере што ефикасније реализовале, потребно је ефикасно информисање јавности, мобилизација политичких, друштвених, медијских, културних и образовних институција, укључивање удружења послодаваца и синдиката, организовање правовремених обука за државне органе, поједностављење правних и административних процедура, подстицај правних лица на доношење мјера унапређивања заштите дјеце на раду, популаризација добрих пракси укидања дјечијег рада, успостављање ефикасног система жалби у поступцима заштите дјеце од дискриминације и мобинга и еклатантног кршења одредби Конвенције МОР, успостављање телефонских линија за угрожену дјецу са заштитником људских права и слобода, организовање обуке за родитеље дјеце која су радно активна, а у циљу њиховог упознавања са проблемима које њихова дјеца имају.

4. Положај послодаваца код дјечијег рада

Послодавци се морају јасно одредити по питању радног ангажовања малолетних лица. Уколико сматрају да они могу имати

значајно мјесто у њиховом раду, они могу предвидјети својим актима њихово радно ангажовање, с тим да оно мора испуњавати стандарде прописане међународним актима, који штите дјецу од сваког вида експлоатисања и злоупотребе у циљу тешког рада, који би нарушио њихово здравље и морални интегритет. У пракси, постоје правна лица која својим правилницима јасно истичу да дјецу неће радно ангажовати. Са друге стране, друга група послодаваца стоји на становишту да ће, уколико дође до радног ангажовања дјече, строго поштовати њихово право на образовање, без икаквог прековременог или ноћног радног ангажовања. Они такође истичу да дјеца неће бити радно ангажована на тешким пословима, који би, на било који начин могли да угрозе њихов живот, здравље или морал.

Оно што је интересантно јесте да посебан акценат на питање дјечијег рада стављају правна лица која се баве текстилном производњом, пољопривредном производњом, рударством, петрохемијом, шумарством, хотелијерством и туризмом. Разлог за то треба тражити у чињеници да су у тим секторима нарочито дјеца била радно ангажована у прошлости, али и у садашњем времену је највећи проценат радно активне дјече у овим гранама. Дјечији рад је нарочито заступљен у пољопривредној дјелатности, гдје се дјеца и данас равноправно ангажују на тешким пословима обрађивања земљишта, одржавању љетине, њеном убирању и складиштењу, третирању и транспорту. Често се овдје, у улози послодаваца јављају сами родитељи или старатељи, који настоје да дјецу што раније укључе у породични посао, занемарујући при том да ли су дјеца довољно јака и способна да те послове извршавају. Такође, нарочито у економски неразвијеним земљама, дјеца раде у производним халама гдје се производи одјећа или обућа. При том, дјеца доста времена проводе у затвореном простору, често рукујући са машинама које су опасне по њих и подобне да им нанесу озбиљно тјелесно оштећење, као и јаким љепилима и бојама, чије удисање може бити врло опасно по њихово здравље. У земљама оријентисаним ка туризму, дјеца у хотелијерству обично раде на пословима носача пртљага, што за њихов узраст представља нарочито тежак посао, због тежине пртљага.

Међутим, поред ових, постоје и други, много тежи облици експлоатације дјечијег рада. Ту се најприје мисли на искоришћавање дјече у циљу просјачења. Њихов рад се одвија на улици, уз константно застрашивање и принуду да свом „послодавцу“ донесу што већи профит. Често се у улози послодавца у оваквим ситуацијама јављају и сами родитељи, који свјесно и умишљајно дјецу користе за потребе

просјачења. У неким случајевима и они сами просјаче са њима, а у неким дјецу пуштају самостално да врше овај посао. Поред родитеља, у улози послодавца се може јавити свака одрасла особа, претежно из истог социјалног, етничког и националног миљеа, која дјецу присиљавају на рад на отвореном мјесту, прометним улицама, трговима, аутобуским и жељезничким станицама, станицама метроа, семафорима и другим погодним мјестима. Циљ дјечијег експлоатисања јесте изазивање самилости код људи, који ће се сажалити на дјецу и прије њима удијелити прилог, него одраслој особи. У циљу вршења ових послова, многа дјеца се принудно одводе у иностранство, да тамо просјаче. Ту се отварају врата много већем проблему, а то је трговима малољетним лицима. Дјеца се за потребе просјачења често продају и илегално транспортују у велике центре, у којима се врши њихова обука и оспособљавање за рад на улици. Дјеца се у трговину увлаче на разне начине: присилним методама, обмањивањем, како у погледу природе посла који ће вршити, тако и у контексту одредишта на које се одводе. Одвођење дјеце у другу државу, за њих представља додатни проблем. Због непознавања језика, обичаја и законских норми, ова дјеца су принуђена да слушају свог послодавца и прећутно извршавају свако његово наређење, јер једино од њега могу добити најосновније за преживљавање, а то су храна и вода. Таква радна снага је идеална за сваки облик експлоатације, било радне, било сексуалне. Жртве трговине, по правилу постају и жртве сексуалне злоупотребе. Сексуално искоришћавање претежно доживљавају женска дјеца старости од 15 – 18 година живота. Из досадашње праксе и на основу расвијетљених случајева трговине дјецом и њиховог сексуалног искоришћавања, највише дјеце је злоупотријебљено из Украјине, Румуније и Молдавије, а њихова крајња одредишта су најприје били велики и економски развијени градови, попут Амстердама, Брисела, Париза и Лондона.¹³

5. Дјечији рад у Европској унији

У Европској унији, заштита основних људских права заузима врло значајно мјесто. Самим тим, кад се говори о заштити људских права, говори се и о заштити малољетних лица и дјеце. Европска социјална повеља¹⁴ представља нарочито значајан акт у области радних и социјалних права, укључујући ту и права малољетника.

¹³ Саша Перишић, „Експлоатација дечјег рада и трговина децом“, у зборнику: *Социјална права и економска криза*, (приредио: Горан Обрадовић), Удружење за радно право и социјално осигурање Србије, Златибор, 2009. године, стр. 372 – 375.

¹⁴ „Службени гласник РС“ број 42/09.

Дјеца и млади имају право на посебну заштиту од физичких и моралних ризика којима су изложени на раду, жене имају посебну заштиту у случају материнства, свако лице има право на професионалну помоћ при оријентацији у избору занимања сходно личним афинитетима, свако ужива погодности при професионалној обуци, свако има право у уживању највиших здравствених стандарда, свако има право на социјалну сигурност, особе са инвалидитетом имају право на социјалну интеграцију и радну ангажованост, дјеца и млади имају право на социјалну, економску и правну заштиту, сви имају право на једнак третман при запошљавању, радници имају право на информисаност у колективу у ком раде, радници имају право да одлучују о унапређењу своје радне средине, радник има право на социјалну заштиту и заштиту у случају привремене незапошљености, сваки радник има право на достојанство и заштиту властитог дигнитета на раду, свако запошљено лице има право на заштиту свог породичног и приватног живота, радници имају право да буду обавијештени о евентуалном колективном отпуштању, на заштиту од сиромаштва и социјалне искључености и свако има право на адекватне услове становања.

Члан 7. ове Повеље се посебно бави правима дјетета које је у радном односу, те се најприје одређује старосна граница од 15 година, испод које дијете не може засновати радни однос. Потом се прецизира да дјеца могу бити радно ангажована само на лаким пословима, који не могу угрозити њихово здравље и развој. Даље се захтијева да се поштује право дјетета на школовање и образовање, те њихово радно ангажовање томе мора бити подређено. Радно вријеме дјече мора бити ограничено сходно њиховим психо – физичким могућностима и образовним потребама. Радно ангажована дјеца морају примати адекватну новчану надокнаду за свој рад. Вријеме које дјеца проводе на школовању и стручном усавршавању се мора урачунавати у њихово радно вријеме. Дјеца имају право на годишњи одмор у минималном трајању од четири недјеље. Малољетно лице се не смије задржавати прековремено, нити ангажовати у раду у ноћним смјенама. Дјеца и млади имају право на социјалну и здравствену заштиту и на заштиту од физичких и моралним опасности којима могу бити изложени током радног ангажовања.

Осим Европске социјалне повеље, као некомунитарног извора, ЕУ је донијела још и Директиву број 94/33, која је донешена у Луксембургу 1994. године, а чији је примарни циљ заштита дјече и младих који су радно активни на територији ЕУ. Дјеци и младима се гарантује заштита од сваког облика искоришћавања које би могло угрозити њихову

безбиједност, живот и здравље, морални и социјални развој и образовни процес. Директивом се за малолетна лица одређују искључиво лакши послови, који су дефинисани као послови који не угрожавају физички, психички и морални интегритет дјетета, његов професионални и образовни развој. Строго се забрањује запошљавање малолетника на пословима који су објективно изнад њихових могућности, на пословима на којима су изложени штетним агенсима који могу да изазову отровна и канцерогена оштећења и генетске последице, на пословима на којима би били изложени радиоактивним зрачењима, на ризичним пословима на којима се могу догодити несрећни случајеви и пословима на којима би били изложени екстремним хладноћама или топлотама.¹⁵

Привредном и економском развоју Велике Британије знатно је допринијела индустријска револуција крајем 1700-их година, кад је дошло и до интензивирања дјечијег рада. Дјеца, која су радила, често су била присиљена, али су то чинила и у жељи да помогну својој породици да финансијски преживи. Због лоших могућности запошљавања за многе родитеље, слање дјеце да раде на фармама и у фабрикама је био једини начин да прехране своју породицу и превазиђу тешку економску ситуацију. Дјечији рад је почео да се појављује у Енглеској кад су се предузећа у домаћинству претварала у локална тржишта рада. Она су се бавила производњом робе, а у производни циклус су дјеца била активно укључивана. Рад у фабрици је био јединствена промјена за многе од ових младих. Иако је постојало много дјеце млађе од десет година, која су радила у фабрикама, већина дјеце је имало између 10 и 14 година. Други фактор који је утицао на дјечији рад, биле су демографске промјене које су се десиле у осамнаестом вијеку. До краја осамнаестог вијека, 20 процената становништва чине дјеца између 5 и 14 година. Због ове значајне промјене расположивих радника и развоја индустријске револуције, дјеца су почела да раде раније у животу у компанијама изван куће. Ипак, иако је дошло до пораста дјечијег рада у фабрикама, као што су фабрике памучног текстила, евидентан је био пораст дјеце радно ангажоване у области пољопривреде и домаће производње. Са таквим високим процентом рада дјеце, пораст неписмености и недостатак формалног образовања постале су широко распрострањено питање у тадашњој Великој Британији. Због овог проблематичног тренда, многи родитељи су промијенили мишљење по питању дјечијег рада, дајући предност образовању, а не раду. Други фактори који су довели до пада

¹⁵ Марија Вујовић, „Забрана дечјег рада у регионалним и међународним инструментима“, *Безбедност*, МУП Републике Србије, Београд, број 2/16, стр. 195-197.

дјечијег рада обухватили су финансијске промјене у привреди, промјене у развоју технологије, повећање плата и континуирану промјену прописа у области радног законодавства. Први кораци, који су предузети да се оконча појава дјечијег рада, повучени су прије више од педесет година. Године 1966, Велика Британија је ратификовала Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима. Овај правни документ је законски ограничио минималну старост када дјеца могу почети са радом. Године 1989. усвојена је Конвенција о правима дјецe која је допринијела смањењу експлоатације дјецe и захтијевала сигурно радно окружење.¹⁶

6. Дјечији рад у Црној Гори, Републици Србији и Румунији

Закон о раду Црне Горе¹⁷ одредбама члана 120. предвиђа посебну заштиту за лица млађа од 18 година живота, док је Законом о раду Републике Србије то нормирано у члану 12. став 4¹⁸. Законодавци у Црној Гори и Републици Србији постављају јасну границу од 15 година живота за заснивање радног односа малољетних лица, уз обавезу кумулативног испуњења и других услова, предвиђених законом и правилником о организацији и систематизацији послова. Ти услови се могу повезати са описом послова, врстом и степеном захтијеване стручне спреме, образовним нивоом и бројем радних извршилаца. Да би се радни однос са малољетним лицем могао засновати, неопходна је писана сагласност родитеља или старатеља, уз обавезу да рад на ком ће он бити ангажован, не угрожава његово здравље, морал и процес образовања и да није законом забрањен. Поред писане сагласности родитеља, односно старатеља, малољетно лице мора имати и налаз љекара, којим се утврђује његова радна способност. Малољетници у Црној Гори и Републици Србији не смију да обављају нарочито тешке послове, који изискују физички рад, рад под земљом, рад у води, великим висинама, рад који би подразумевао излагање штетном зрачењу које је подобно да изазове канцерогена и насљедна обољења, нарушавање здравља услед велике хладноће или топлоте, буке или вибрације. Посебно се забрањује прековремени рад и ноћни рад за малољетна лица.¹⁹

16 Don Wells "Best Practice in the Regulation of International Labor Standards", *Comparative Labor Law and Police*, No. 27, London, 2007, pp. 113.

17 „Службени лист Црне Горе“ број 74/2019, 8/2021,059/21 и 068/21

18 „Службени гласник РС“ број 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 13/17 и 113/17.

19 Слободанка Ковачевић-Перић, „Забрана дечјег рада de iure vs. de facto“, *Радно и социјално право*, год. 19, број 1, 2015. године, Београд, стр. 119-128.

Дјечији рад је најзаступљенији у Румунији. Према грубим статистикама, око 40 хиљада румунских малољетника је радно активно. Они раде претежно у услужном сектору и то хотелијерству и угоститељству, док се у улози њиховог послодавца јављају страни држављани и власници великих ланаца брзе хране. Поред тога након приступања Румуније Европској унији, дошло је до брзог кретања радне снаге румунских пунољетних држављана, ка европским земљама гдје су цијене рада вишеструко веће, а посебно када су у питању велике Италијанске крузер компаније. Ово из разлога јер је цијена рада на туристичким крузер бродовима много већа него у хотелијерству, а румунски држављани су у значајној мјери квалификована радна снага за угоститељство, а посебно из разлога да на путничким бродовима већину радне снаге чине конобари, послуга у ресторанима и собарице. Самим тим је у Румунији порастао број радно ангажованих малољетника. Разлог за активираним дјечијим радом у Румунији треба тражити и у јефтиној радној снази, која је посебно изражена у великим румунским градовима, у којима постоји евидентан вишак радне снаге, што доводи ка рапидном обарању цијене рада. Са друге стране, Румунија је због ниске цијене рада постала врло конкурентна за иностране инвеститоре, којима се економски исплати да имају што јефтину радну снагу. Пунољетна лица избегавају да раде по ниској цијени рада, док малољетници прихватају сваку понуду, додатно обарајући цијену рада и доводећи до тога да се задовољавају за плату која је испод предвиђеног минимума. То доводи до екстремном повећању дјечијег рада у овој земљи, а основано се поставља питање колико ови, углавном инострани послодавци, поштују права запошљених малољетника.²⁰

7. Закључак

Малољетна лица због свог специфичног психо – физичког стања и усљед чињенице да се налазе у процесу образовања, у радно – правним односима уживају посебну заштиту. Дјечији рад је допуштен, али под посебним условима, који су стриктно одређени међународним актима. Управо због специфичности њиховог положаја, дјеца и млади су поштеђени тешког физичког рада и рада који може угрозити њихово физичко здравље и развој, високоризичних послова на којима би били изложени могућностима повреда или штетним зрачењем опасних материја, које би могле трајно довести до нарушавања дјететовог

²⁰ Daniel Miholescu, “ Soluția muncii copiilor pentru penurie de lucrători“ *Regional al buletinului*, București, numărul 2/17, pagină 20.

здравља, као и послови којима би се на било који начин могао угрозити морални интегритет дјетета.

Нажалост, постоје бројни видови злоупотребе дјецe и експлоатације дјечијег рада. Најдрастичнији видови ових злоупотреба су просјачење, трговина дјецом и дјечије проституисање и порнографије. Против ових видова злоупотреба, постоје бројни механизми, који се примјењују како на глобалном и регионалном нивоу, тако и на нивоу националних држава. Врло је симптоматично да су случајеви злоупотребе дјечијег рада најприсутнији у економски угроженим земљама, у којима су људска права и слободе на врло ниском нивоу, у којима је висока стопа незапошљености и низак бруто друштвени производ. Такве околности обично дјецу наводе на рад, као и лоше породичне прилике, висока стопа неписмености и корумпираност државних органа.

У Црној Гори и Републици Србији, дјечији рад није у великој мјери заступљен. Позитивно законодавство прописује јасне критеријуме за запошљавање малољетних лица, који су у складу са ратификованим међународним конвенцијама, а који строго воде рачуна о интересу дјецe и младих у радном односу.

Литература и извори

Батавeљић, Д. „Најстарији занат – специфичан облик пружања услуга“, у зборнику: *Услуге и заштита корисника* (приредио: Миодраг Мићовић), Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2015.

Брковић, Р. *Незаконит радни однос*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 1993.

Брковић, Р; Радуловић, З. „Конвенције МОР-а у правном животу Републике Србије“, *Правни живот*, Београд, година 64, књ. 57, бр. 11, 2005.

Вујовић, М. „Забрана дечјег рада у регионалним и међународним инструментима“, *Безбедност*, МУП Републике Србије, Београд, број 2/16, 2016.

Јовашевић, Д. „Основне карактеристике новог малолетничког кривичног права Републике Србије“ у зборнику *Правног факултета Свеучилишта у Ријеци* (приредио: Жељко Бартуловић), Правни факултета Свеучилишта у Ријеци, Ријека, 2006.

Ковачевић-Перић, С; „Забрана дечјег рада de iure vs. de facto“, *Радно и социјално право*, год. 19, број 1, 2015. године, Београд,

Обрадовић, Д. „Деца из друштвено осетљивих група у сукобу са законом и питање накнаде штете“, у зборнику: *Безбедност саобраћаја, осигурање и накнада штете* (приредио: Здравко Петровић), Удружење за одштетно право, Београд, 2015.

Перишић, С. „Експлоатација дечјег рада и трговина децом“, у зборнику: *Социјална права и економска криза*, (приредио: Горан Обрадовић), Удружење за радно право и социјално осигурање Србије, Златибор, 2009.

Томашев – Кнежевић, Јб. „Проблем малолетничког судствовања“, *Билтен Врховног касационог суда*, број 2/2011, Интермекс, Београд, 2011.

Шундерић, Б; *Право међународне организације рада*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2001. године,

Miholescu, D. “Soluția muncii copiilor pentru penurie de lucrători“ *Regional al buletinului*, București, numărul 2/17, 2017.

Wells, D. “Best Practice in the Regulation of International Labor Standards“, *Comparative LaborLaw and Police*, No. 27, London, 2007.

Zoran Magdelinić,
Deputy executive director for legal, personnel
and general affairs Post Montenegro

Children's Working Relations in Modern Legal Systems

Summary

Juveniles represent a particularly sensitive category of persons, not only from legal, but also from social, economic, cultural, psychological and other aspect. A minor is a person who has not yet reached yers of age when he or she has business and legal capacity, becomes responsible for his or her actions and able to be the holder of rights and obligations. Such a person is not sufficiently mature in emotional, intellectual and physical sense, and does not have the capacity for proper reasoning and decision-making. For these reasons, all contemporary legal systems in Europe have developed juvenile protections, systems which include certain privileges and special treatment. However, there are situations in which juveniles enter into certain legal relations in which they have to be recognizd as holders of certain adults' rights. The above stands for entering into marriages and employment, crime commission, inheritance issues, and so on. In such situations, juveniles are entitled to special treatment with special privileges justified only by their age and personal specificities at certain age.

Key words: *minor, child, employment, law, abuse, position.*